

Het Zuiderpark wemelt van de vleermuizen

Garry Bakker [ecoloog, Bureau Stadsnatuur; bakker@bureaustadsnatuur.nl]

Ze zijn lastig te zien in het donker, maar wie met de juiste apparatuur het park inloopt, weet beter: overal kom je vleermuizen tegen. Vleermuizen produceren ontzettend veel herrie, maar dat is voor mensen nauwelijks hoorbaar omdat het ultrasoon geluid is. Met een batdetector, formaat smartphone, wordt dit voor mensen hoorbaar. Een wereld gaat open.

▲ Een batdetector maakt geluiden van vleermuizen hoorbaar voor mensen. (Niels de Zwarte)

De tellingen

In de jaren 2006, 2009, 2012 en 2013 is een systematische inventarisatie van vleermuizen in het Zuiderpark uitgevoerd met behulp van batdetectors. Medewerkers van Bureau Stadsnatuur hebben vier avonden in de maanden mei tot en met september op 48 over het park verspreide punten vliegende vleermuizen geteld. Op ieder punt is telkens vier minuten ingespannen geluisterd, gekeken en genoteerd. Goed voor een waarneemtijd van bijna dertien uur op jaarbasis. Daarbij zijn in het Zuiderpark jaarlijks tussen de 300 en 400 waarnemingen genoteerd. Het merendeel, meer dan 80%, betrof gewone dwergvleermuizen (*Pipistrellus pipistrellus*).

De rest van de waarnemingen had vooral betrekking op ruige dwergvleermuizen (*P. nathusii*), met daarnaast veel kleinere aantallen van laatvlieger (*Eptesicus serotinus*), watervleermuis (*Myotis daubentonii*), meervleermuis (*M. dasycneme*), gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) en rosse vleermuis (*Nyctalus noctula*). Dit beeld van aanwezige soorten is door de jaren heen vrijwel onveranderd gebleven, al werd bijvoorbeeld de grootoorvleermuis alleen in 2006 waargenomen en verscheen de meervleermuis pas in 2012 voor het eerst in het meetnet.

Verspreiding

Op de kaart is voor ieder telpunt de som van het totaal aantal waargenomen vleermuizen te zien over alle jaren. Daarbij moet worden opgemerkt dat de drie telpunten op Zuiderbegraafplaats alleen in 2006 en 2009 systematisch zijn geteld. Wat uit de tellingen kan worden opgemaakt, is dat de meeste vleermuizen worden waargenomen op telpunten die zijn gesitueerd bij donkere, door bomen omsloten waterpartijen. Dat is goed te zien bij de gewone dwergvleermuis, een generalistische insectenjager voor wie deze plaatsen veel voedsel in de vorm van muggen verschaffen. De muggen zijn afkomstig uit het water en hangen in wolken boven de oever. Omdat vleermuizen erg mobiel zijn en omdat er veel waarnemingsuren zijn gemaakt, zijn op de meeste telpunten ten minste drie soorten vleermuizen waargenomen. De twee soorten dwergvleermuizen kunnen overal in het Zuiderpark worden waargenomen. De overige soorten zijn duidelijk kritischer en ontbreken op onbeschutte of te sterk verlichte plaatsen.

Waar komen de vleermuizen vandaan?

De herkomst van de rondvliegende vleermuizen ligt overwegend in de woonwijken die het park omringen. Gewone dwergvleermuizen verblijven overdag meestal in

▲ De vaste vliegroute in het Zuiderpark. (Bureau Stadsnatuur)

groepsverband in spouwmuren van woonhuizen en flats. Mannetjes huizen vaak in kleine groepjes, maar in de lente en zomer kunnen zogenaamde kraamkolonies met vrouwtjes en jongen een grote omvang aannemen. Zo'n kraamkolonie werd enkele jaren op rij aangetroffen in de spouwmuren van enkele flats in Zuidwijk. Het ging om tussen de 100 en 200 dieren die in de schemering tevoorschijn kwamen en zich over de omgeving verspreidden. Bij sommige telpunten troffen we een vliegroute aan van gewone dwergvleermuizen die van zo'n kolonie afkomstig moesten zijn en die in colonne het Zuiderpark invlogen.

▲ Gewone grootoorvleermuis werd alleen in 2006 in het Zuiderpark waargenomen. (Garry Bakker)

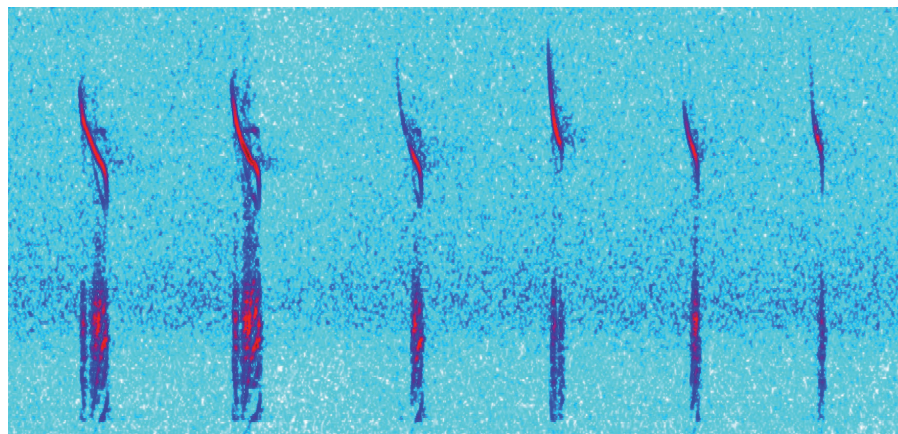
Tussen de sportvelden in het verlengde van de Meyenhage ligt zo'n route. In de zomer kan men rond zonsondergang op dit laantje in korte tijd tientallen dwergvleermuizen op boomtophoogte vanuit de aangrenzende wijk het park zien invliegen. Een indrukwekkend gezicht. Andere vleermuissoorten die in gebouwen verblijven en in het Zuiderpark rondvliegen zijn de ruige dwergvleermuis, de laatvlieger en de meervleermuis.

Boombewoners

Er zijn ook vleermuissoorten die in de zomer en herfst overdag in bomen verblijven en daarmee mogelijk in het Zuiderpark zelf; dat zijn de ruige dwergvleermuis, watervleermuis, gewone grootoorvleermuis en rosse vleermuis. Omdat het meetnet zich vooral heeft gericht op het verkrijgen van een beeld van de voorkomende soorten en hun aantallen, is een voor de hand liggende vervolgstap een nader onderzoek naar de aanwezigheid van verblijfplaatsen in bomen. Daarmee kan het beheer van dode en stervende bomen beter worden afgestemd op de behoeftes van de vleermuizen. Het ophangen van vleermuiskasten zou het vinden van boombewonende soorten op geschikte plaatsen van het park kunnen vergemakkelijken. Bovendien kunnen kasten een oplossing bieden voor vleermuizen in gevallen van kleinschalige kap van bomen. Bijvoorbeeld wanneer een voor vleermuizen geschikte boom moet worden verwijderd in het kader van de veiligheidssituatie langs een wandelpad.

Verrassende verschijning

De verschijning van de meervleermuis in het Zuiderpark in het zomerseizoen kwam als een grote verrassing. Van deze soort, die in gebouwen verblijft, zijn geen verblijfplaatsen in Rotterdam bekend. Alle waarnemingen zijn gedaan boven waterpartijen langs de Oldegaarde, onder andere boven de kanovijver. De eerste waarneming werd gedaan op 25 juli 2012 om 00:28 uur. Vervolgwarnemingen waren er op 16 augustus 2012 om 00:59 uur en in 2013 op 24 juli om 01:15 uur, op de kop af een jaar na de eerste waarneming. In geen van de gevallen konden de dieren worden gezien. Het geluid van de meervleermuis kenmerkt zich door een reeks abrupte ultrasone 'knallen' waardoor we meteen doorhadden dat het om deze

▲ Sonogram van de sonar van een boven water jagende meervleermuis; Zuiderpark, Rotterdam, 24 juli 2013. (Garry Bakker)

soort ging. De geluidsopnames konden achteraf worden geanalyseerd, waarmee de determinatie werd bevestigd.

Zeldzaamheden

Twee soorten zijn opvallend zeldzaam in het Zuiderpark, namelijk de gewone grootoorvleermuis en de rosse vleermuis. De rosse vleermuis beperkte zich tot voor kort tot landgoederen en bossen tussen Den Haag en Noordwijk, met vooral kolonies in oude beuken en eiken. Deze soort is de laatste jaren echter sterk toegenomen in Zuid-Holland, met de eerste aanwijzing voor een kolonie in Rotterdam in 2009 in het Kralingse Bos (van Meurs & de Baerdemaeker 2009). Daar komt deze soort nu jaar rond voor in boomholtes en soms in vleermuiskasten. Saillant detail is dat van de ongeveer tien bomen waarin deze dieren tot nu toe werden aangetroffen, het in geen enkel geval een beuk of eik betrof, maar essen, esdoorns en een wilg. Hoewel deze boomsoorten ook in het Zuiderpark staan, is het ontbreken van een robuuste bosstructuur, met lange lanen en grote aaneengesloten bosvakken, vrijwel zeker de reden dat de rosse vleermuis in het Zuiderpark zo zeldzaam is. Daarnaast jagen rosse vleermuizen graag op grotere prooien, met name nachtvinders, boven rietkragen en groot open water. De enige waarneming in het kader van het meetnet werd gedaan op 29 september 2009, in een periode waarin vaak hoog overvliegende rosse vleermuizen op trek zijn te horen.

De enige waarnemingen van de gewone grootoorvleermuis zijn gedaan op 27 juni en 24 juli 2006 op de Zuiderbeegraafplaats. De gewone grootoorvleermuis heeft een zogenaamde fluistersonar

met een beperkte reikwijdte maar is, zeker wanneer een opname kan worden gemaakt, betrekkelijk eenvoudig te determineren. Het is een soort van oudere loofbossen en kleinschalig cultuurlandschap die jaagt in een besloten omgeving. Gelet op de geleverde onderzoeksinspanning en het uitblijven van waarnemingen door de jaren heen, kan gerust worden gesteld dat het in het Zuiderpark een zeldzame verschijning is.

Mysterieuze watervleermuizen

De herkomst van de in het Zuiderpark rondvliegende watervleermuizen is een raadsel. Tot nu toe is deze soort op elf telpunten waargenomen, verspreid over het hele park. In de schaduw gelegen en door bomen beschutte waterpartijen zijn stevast de beste plaatsen om een watervleermuis waar te nemen. Een laag over het water jakkerende watervleermuis is in het schijnsel van een zaklantaarn onmiskenbaar en buitengewoon fraai om waar te nemen. In 2006 was er nog slechts één waarneming, in 2009 waren dit er zes, waaronder eenmaal twee exemplaren. In 2012 waren het zelfs negen waarnemingen met in totaal twaalf exemplaren. In 2013 werd slechts tweemaal een watervleermuis opgemerkt. De waarnemingen komen uit juni (tien exemplaren), juli (vijf), augustus (vier) en september (drie). De donkere vijver aan de Urkersingel en de watergang aan de Engelenburg, tussen Oldegaarde en Slinge, lijken de meest kansrijke plaatsen voor een waarneming. In veel gevallen konden de dieren worden gezien en werden geluidsopnames gemaakt. Omdat watervleermuizen in de zomermaanden het liefst in bomen leven en er geregeld al vroeg in de avond waarnemingen zijn gedaan, bestaat het vermoeden dat deze soort in of in de omgeving van het

Zuiderpark huist. Omdat de aantallen laag zijn, is het opsporen van een verblijfplaats geen gemakkelijke opgave. Op 26 juli 2012 kwamen kort na zonsondergang ter hoogte van de Engelenburg twee watervleermuizen in hoog tempo in noordelijke richting langs vliegen. Het tijdstip vormt een aanwijzing dat deze dieren niet van ver kwamen en het gedrag wees overduidelijk op een vliegroute. Op 18 juni 2012 en op 19 juni 2013 werden op dezelfde locatie opnieuw watervleermuizen waargenomen. Deze waarnemingen suggereren een verblijfplaats op of rond de Zuiderbegraafplaats, waar de oudste, en voor deze soort ogenschijnlijk meest geschikte, bomen staan.

Waardevol

De aanwezigheid van honderden jagen- de vleermuizen in het Zuiderpark geeft het belang van een waterrijk groengebied aan in de stad. Vleermuizen vormen vanwege hun langzame voortplanting –slechts één jong per jaar– een kwetsbare groep onder de zoogdieren. Zelfs de gewone dwergvleermuis, hoewel talrijk, is voor de kwaliteit van zijn leefgebied volledig afhankelijk van de mens. Gezien het geringe aantal waarnemingen lijken de mogelijkheden voor in bomen levende vleermuissoorten in het Zuiderpark tot nu toe beperkt. Door het op strategische plaatsen ophangen van vleermuiskasten aan bomen kan de aanwezigheid van soorten als ruige dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis en watervleermuis worden gestimuleerd. Daarnaast bieden kastcontroles de

▲ Opgeteld (totaal) aantal vleermuizen genoteerd per telpunt in het Zuiderpark over de jaren 2006, 2009, 2012 en 2013. (Bureau Stadsnatuur)

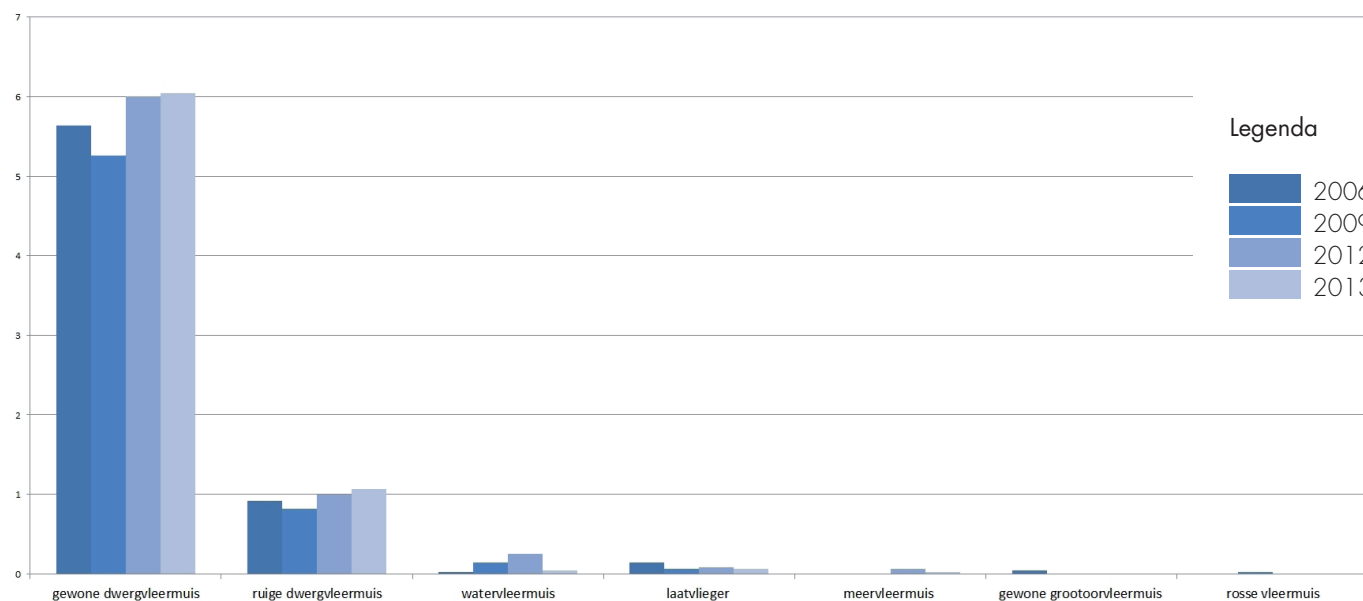
gelegenheid om op een andere manier dan met een batdetector inzicht te krijgen in het voorkomen van bepaalde vleermuissoorten in het gebied. ◀

Literatuur

Van Meurs, A. & de Baerdemaeker, A.
2009 - Rosse vleermuizen in Rotterdam -
Straatgras 21(5): 88

soort	2006	2009	2012	2013
gewone dwergvleermuis	100	100	100	100
ruige dwergvleermuis	54	46	56	63
watervleermuis	2	10	10	4
laativlieger	6	6	8	6
meervleermuis	0	0	4	2
gewone grootoorvleermuis	2	0	0	0
rosse vleermuis	0	2	0	0

▲ Percentage van de telpunten waar elke vleermuissoort is waargenomen (100% = waargenomen op alle telpunten).

▲ Gemiddeld aantal exemplaren per vleermuissoort per telpunt (n=50 in 2006 en 2009; n=48 in 2012 en 2013).